

*Сања Шуљагић**

Институт за политичке студије, Београд

ЗНАЧАЈ СЕЛА ШТИТКОВО ЗА ОЧУВАЊЕ СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА**

Сажетак

У овом чланку се у контексту изучавања српског националног идентитета приказује развој малог етно-села Штитково на територији данашње западне Србије кроз историју и његова историјска вредност за српски национални идентитет. На темељу ових сазнања употребљавајући аналитичко-синтетичку методу аутор чланка анализира капацитете етно-села Штитково за његов проспективни развој и главне проблеме са којима се мештани Штиткво суочавају у свакодневном животу и у могућем остварењу развојног преображаја њиховог села. На крају чланка упоређујући досадашње напоре појединаца и институција за очување српског националног идентитета и за остварење пробабилног развоја Штиткова аутор излаже предлоге за даље конкретне потезе у сврху решавања досадашњих проблема мештана села Штитково и омогућавања дугорочног развоја овог села.

Кључне речи: српски национални идентитет, стратегија одрживог развоја села, етно-село Штитково, локална самоуправа, српска историја.

У Србији има око 4.600 села и у њима постоји неколико десетина етно-села, углавном преуређених у сврху приказивања традиције живљења његових становника кроз историју или изграђених у

* Научни сарадник

** Овај рад је настао у оквиру научног пројекта бр. 179009 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

комерцијалне сврхе. Међу њима постоји врло мали број природних аутентичних етно-села који верно приказују традицију живљења Срба кроз различите историјске епохе. Једно од таквих ретких природних аутентичних етно-села, које је уједно и јединствени културно-историјски споменик на отвореном простору у западној Србији, је мало село Штитково.

Село Штитково је смештено између градова Нова Варош и Ивањица у долини реке Тисовица на надморској висини око 1.000 – 1.350 метара на падинама и у подножју (суподини) између планина Јавор и Чемерница. Сматра се да је његова територија насељена од бронзаног и гвозденог доба¹⁾ и да се налазила у средишњем делу древних српских племенских савеза, те да је била значајно насељено место у великој античкој српској држави названој Јадранска Србија, која је достигла највећи развој у време владавине монарха (краља или цара) Агрона 240-230. године пре Христа и коју су антички историчар Апиан из Александрије и константинопољски историчар Јован Скилица називали Српска империја²⁾. После 168. године пре Христа оно је било у саставу Римске империје – у Римској Србији,³⁾ а од 395. године у саставу такозваног Источног римског царства или Константинопољске (Византијске) империје. Око 490. године Срби су обновили Јадранску Србију на територији под јурисдикцијом Константинопоља, па је територија Штиткова од тада била у саставу државе којом су владале српске династије Свевладовићи (490-641), Светимировићи (640-794); Оштривојевићи (794-865. и 926-1171), а затим у саставу средњовековне Србије којом су владале династије Немањића (1171-1371) и њених изданака породица Хребелановића, Лазаревића и Бранковића (1371-1463). Потом је Штитково било у саставу Турског царства 1463-1912. године, углавном у жупи или нахији Барче (Брвеник) на територији „Хак Србије“ (турски назив за „праву Србију“) и у кадилуку Стари Влах, а од 21.10. 1912. године у саставу независне и самосталне Краљевине Србије.⁴⁾

1) Милосав Мишо Обућина, *Штитково*, Доситеј, Горњи Милановац, Културно просветна заједница Србије, и Фондација Миливоје Мића Мандић, Београд, Скупштина општине Нова Варош, 2006, стр. 16, 33.

2) Appiani Alexsandrini, *Roman History* 10,10; Joannis Zonarae: *Historica Annalum*, Patrologiae, Migne, Paris 1864, Tomus 134, p. 690: „Domino Aregoni, Sardionarum regi“; E. Pricot De Saint-Marie, *Les Slaves Meredionaux*, Paris 1874, p. 23.

3) Appian, *Roman History* 3.1-6: Апијан наводи да су Римљани сматрали илирска племена једним народом и одредили им исти порез.

4) Caroli Du Fresne Domini Du Cange, *Illyricum Vetus & Novum*, Haeredum Roerianorum, Posonii, 1746; Don MavroOrbini, *Il regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*,

У преднемањихкој Србији село Штитково је било средиште Старог Влаха после 1196. године и у власништву породица Војиновића – Рашковића, а затим у поседу кнезова или спахија Рашковића после 1463. године, те средиште кадије у кадилуку Стари Влах у вилајету Јелеч од 1572. године. У Краљевини Србији и Краљевини Југославији Штитково је било општина, а после 1945. године било је у саставу општине а сада месне заједнице села Божетић у општини Нова Варош.⁵⁾ Поред тога, Штитково је било значајно православно црквено и српско школско средиште деловањем манастира Благовештење, обновљеног на темељу разрушеног немањихког манастира 1655. године, односно цркве Благовештења од 1867. године, и деловањем основне школе 1887-1950/1951. и осмогодишње школе од 1950/1951-1963/1964. године. На жалост, сада су обе установе затворене – црква без свештеника, а школа без ђака и наставника.

По читавој области подручја Штиткова које се наслања на Златиборско горје, Златарску подгорину и подручје некада славног Старог Влаха и Рашке налазе се по историју Србије изузетно вредни експонати на отвореном простору. О континуитету српског националног идентитета у држави Србији и о важности области Старог Влаха и Рашке за целокупну српску културу сведоче докази о традицији прављења каменог и металног оруђа и оружја на том простору још од праисторијског доба,⁶⁾ као и древни епиграфски споменици специфичних облика и декорација у близини древног рудника олова и сребра крај Пријепоља.⁷⁾ О том историјском кон-

Pesaro, 1601; E. Pricot De Saint-Marie, *Les Slaves Medrionaux*, Armand Lechevalier, Paris, 1874, Ravenatis Anonymi, *Cosmographia*, Otto Zeller. Aalen.1962.; Gianantonio Bomman, „Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosna“, *Libri Dodici Compendiata: Alla Gloriosissima Veneta Illirica Nazione*, Antonio Locatelli, Venezia, 1775; Константин Јиричек, *Историја Срба*, Научна књига, Београд, 1952; Е. Н. Милаш, *Православна Далмација*, А. Пајевић, Нови Сад, 1901.; Јован Деретић, *Западна Србија*, Сардонија – Завод за србистику, Чикаго, 1995, Милован Ристић, *Стари Влах*, Туристичка штампа, Београд, 1963, Група аутора, *Нововарошки крај кроз историју*, Нова Варош, Скупштина општине Нова Варош, 1991, *Војна Енциклопедија*, Том 1. 10, Редакција војне енциклопедије, Београд, 1970- 1975, итд.

- 5) Петар Ж. Петровић, „Стари Влах - Етничка прошлост, име и положај“, *Гласник Етнографског музеја* 24, Београд, 1961.; Војислав Суботић, *Кнезови Рашковићи у историји Срба*, Јагодина-Београд-Нова Варош, 2001.; Милосав Мишо Обућина, *Штитково*, Доситеј, Горњи Милановац; Културно просветна заједница Србије, и Фондација Миливоје Мића Мандић, Београд; Скупштина општине Нова Варош, 2006, стр. 16
- 6) Мила Павловић, Драгица Живковић, „Географске основе привредног развоја Старог Влаха“, *Зборник радова Географског факултета*, 2002/2003, Свеска L, стр. 89: Још од праисторије у близини Пријепоља, Нове Вароши и Ивањице налазили су се рудници олова, цинка и бакра.
- 7) Виолета Таловић, „Под Турцима чували белеге“, *Новости*, 18. август 2012.

тинуитету сведоче и печат српског владара Стројимира из 9. века, *Миросављево Јеванђеље* и *Вуканово Јеванђеље* из 12. века, сабља кнеза Михаила Рашковића из 15. века, кубуре које је Карађорђе поконио Тимотију Борисављевићу из 19. века, посебно вредне историјске карте са детаљима из разних периода српске државе,⁸⁾ итд.

Некадашње племство села Штитково, породица Војиновић-Рашковић, била је сродством, титулама и политичким задужењима повезана са чувеном средњовековном српском династијом Немањића.⁹⁾ Ова породица је владала некадашњим по Србију трговачки и војно врло важним и великим простором од Јадранског приморја до Ужица. Остаци зидина дворова овог племства на територији Златара пронађени су у селу Рутоши на планини Оштрик¹⁰⁾ и у селу Штитково у којем је било седиште ове властеле до 1688. године.¹¹⁾ Сродност племићке породице Војиновића, касније Рашковића, са царском кућом Немањића, њихова моралност, снага и политички значај метафорично су опевани у лику чобанина Милоша Војиновића у познатој српској народној песми *Женидба цара Душана*,¹²⁾ у народној песми о женидби војводе Војина¹³⁾ и описани у многобројним оригиналним историјским изворима¹⁴⁾ Након потпадања

8) Виолета Таловић, „Нова Варош: Духовна ризница старе Рашке“, *Новости*, 27. јануар 2013.

9) Народне песме *Женидба цара Душана* и *Женидба војводе Војина*; Војислав Суботић, *Кнезови Рашковићи у историји Срба*, Милош Благојевић, „Сродствена терминологија и хијерархија владара у списима Константина Филозофа и његових савременика“, *Зборник радова Византолошког института XXXIX*, 2001/2002, стр. 227, цит. Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I/1, Београд-Сремски Карловци, 1929.

10) О остацима дворца Трговишта племства Војиновића-Рашковића у селу Штитково видети *Историјска библиотека*, „Херојски гест бератлијског кнеза“, <http://www.istorijskabiblioteka.com/art2:herojski-gest-beratlijskog-kneza-od-starog-vlaha>. О остацима њиховог двора у селу Рутоши видети Нова Варош <http://www.travel.rs/sr/srbija/gradovi/nova-varos> <http://glaszapadnesrbije.rs/551173/PRIBOJ-NOVA-VAROS-EPOHALNO-OT-KRICE-U-RUTOSIMA-OSTRIK/>

11) *Историјска библиотека*, „Херојски гест бератлијског кнеза“

12) О „најмлађем и најбољем јунаку“ – витезу – сељаку Милошу Војиновићу видети народну песму *Женидба Душанова*, (<http://www.dveriblagoslova.com/zd.htm>).

13) Владимир Ћоровић, „Народна песма о женидби војводе Војина“, *Прилози проучавању народне поезије*, Београд, 1936, год. III, Св. 2, 190., цит. *Ерлангенски рукопис* бр. 92; Томо Маретић, *Наша народна епика*, Београд, 1966., стр. 220: Сестра цара Душана била је удата за великаша Воина и с њим постала мајка браће Воиновића, као што каже Вукова песма II, бр. 29.

14) Војислав Суботић, *Кнезови Рашковићи у историји Срба*, Јагодина-Београд-Нова Варош, 2001.; Војислав Суботић, *Нововарошки крај кроз историју*, Flash, Нова Варош, 1991.: Син војводе Војина, кнез Војислав је од 1333. године био гласник краља Душана, авећ 1350. године, за време цара Уроша, постаје један од најмоћнијих обласних господара, владајући областима од Дубровника до Ужица. Ове чињенице су потврђене и оригиналним историјским изворима – брата у народној песми опеваног јунака Милоша

Србије под турску власт у средњем веку Штитково је било симбол очувања српске државотворности као добро утврђена престолница Старог Влаха и важно средиште дела немањихких сродника и потомака кнезова Рашковића.¹⁵⁾ Упоредивање списка Страбона, Херодота, Псеудо-Скимноса, Прокопија, Кинама, Јована Скилице, Колетија, Асемана, Фарлатија и осталих античких, средњовековних и постсредњовековних историчара о моралу српских владара и њихове војске и о квалитети њихових оклопа, мачева, штитова и копаља, наводи на закључак да је село Штитково у којем су се налазили двор Војиновића-Рашковића и ковачнице и ливнице оруђа и оружја било изузетно значајно политичко и економско утврђење не само у српској немањихкој него и у преднемањихкој историји.¹⁶⁾

Насупрот овим чињеницама, на почетку двадесет и првог века статистички подаци говоре о поразном биолошком десетковању и изумирању потомства опеваних и описаних сељака и племића са простора некадашње Рашке и Старог Влаха. Слично оваквом стању у подручју села Штитково је и стање у руралним подручјима у осталим крајевима Србије.¹⁷⁾ У том смислу могу да се тумаче

Војиновића кнеза Војислава Војиновића цар Урош је у једној повељи, слично обраћању владарима и племићима свог времена, ословио са „брат Царства ми“ (о томе видети Милош Благојевић, „Сродствена терминологија и хијерархија владара у списима Константина Филозофа и његових савременика“, Зборник радова Византолошког института XXXIX, 2001/2002, стр. 227, цит. Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I/1, 1929; М. Благојевић, *Сродствена терминологија и друштвена хијерархија у средњовековној Србији*, 119). С друге стране, флорентински писац Матија Вилани је као разлоге пораза угарског краља Лудвига Првог у рату против цара Уроша 1359. године навео управо овај простор некадашње старе Рашке, када је као несавладиве препреке угарској војсци навео „велике рашке планине, природна шумска утврђења и наоружане српске сељаке из рашких планина“ (Matteo Villani, *Cronica* III, Lib. V, Firenze, 1825, pp. 206-208)

- 15) В. Таловић, „Под Турцима чували белеге“, *Новости*, 18. Август 2012., цит. Војислав Суботић.
- 16) Константин Јиричек, *Историја Срба*, (Прев. Јован Радоњић), „Културна историја“, Прва књига до 1537. године, Научна књига, Београд, 1952.; Marko Aleksić, *Medieval swords from Southeastern Europe. Material from 12th to 15th Century*, Self-Edition Marko Aleksić, Belgrade 2007.: Историјски записи Григорија Цамблака, Кантакузина и других бугарских и византијских историографа сведоче о старосрпским пуковима („рљѣкѣ“) који су имали своје стегоноше, коњицу и пешадију са штитовима, мачевима и копљима и свој посебан „витешки кодекс“. У немањихко доба одигравале су се витешке игре и турнири (Стојан Новаковић је тврдио да су ове турнире, о којима постоје записи у дубровачким архивама, тадашњи Срби називали „потециште“). Цар Душан је имао обичај да сазива „Великашко веће“ са двадесет и четворицом витезова – властелина највишег ранга и саветовао се са њима. У време његове владавине од 1331. до 1355. године постојао је витешки ред назван „Стуб Светог Стефана“ према првом архијакону – страдалнику за Христа Светом Стефану, крсној слави династије Немањић, и цар Душан је додељивао „Орден Светог Стефана“ најбољим витезовима – племићима.
- 17) Р. Драговић – Н. Суботић, „Има ли спаса за српско село“, *Новости*, 05. октобар, 2013.: Недавно истраживање за потребе Уједињених нација направљено у Србији показало

подаци из недавних истраживања Института друштвених наука, Географског института „Јована Цвијић“ у САНУ и Привредне коморе Србије према којима у данашњој Србији села толико брзо одумиру да ће за две деценије од око 4.600 преосталих села нестати једна четвртина. Она села која преостану, поготово у планинским крајевима, наликоваће на мрежу „домова пензионера“ чији су становници немоћни да производе и омогућавају живот будућим генерацијама.¹⁸⁾

С обзиром на такво данашње стање села у Србији, и посебно села Штитково, потребно је да се нађе прави одговор на питање: Како омогућити одрживи просперитивни развој етно-села Штитково, у функцији очувања и развоја традиционалног српског националног идентитета и квалитетнијег живота његових становника. Опис сазнајног усмеравања на добијање оптимално могућег одговора на дато питање је научни циљ овог написа.

Значај села Штитково у српској историји

Посебан значај Штиткова као оригиналног етно-села у односу на обична села у Србији јесте његова очувана аутентична историјска вредност и савршен склад са природним окружењем у којем се налази. Уз то, за разлику од осталих етно-села у Србији и у свету у Штиткову нема ниједне вештачки и у комерцијалне сврхе уметнуте грађевине која не одговара историјском протоку различитих епоха на том простору. Село Штитково је очувано као аутентичан древни културно-историјски споменик у јединственом природном окруже-

је да је из српских села у градове од 1950.-их година до данас прешло преко осам милиона људи, што је процес за који би било којој развијеној земљи било потребно најмање 150 година. Због непостојања стратегије за одрживи развој села у Србији више од половине села у Србији нема дом здравља нити амбуланту, у 73 % села не постоји дом културе нити библиотека, више од половине села нема пошту, око 500 насеља нема везу са остатком света јавним превозом, око 400 насеља нема продавницу са основним производима, петина насеља нема ни основну школу, а две трећине села нема ни ветеринарску амбуланту или биљну апотеку.

- 18) С. Р. “Опустела Србија – ни села, ни сељака“, *Политика*, 29. јул, 2008., цит. Владимир Цветковић; Тањуг, „Сваке године 35.000 грађана мање у Србији“, *Политика*, 30. септембра, 2010.; Бранимир Гулан, „Село између нестанка и опстанка“, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/11423.html>: Након више деценија економског и демографског пропадања од 4.600 села у којима има 260.000 неожењених младића гаси се свако четврто село, а нарочито брдско-планинска села, иако у њима живи готово половина становништва Србије. Данас у Србији има 19 села са мање од 10 становника и 226 села која имају мање од 40 становника старијих од 60 година. То ће условити чињеницу да ће за пет до десет година сеоски предели у Србији бити демографски готово опустели.

њу. Ту чињеницу доказују камени крстови на црквеном гробљу у средишту села исписани старим српским писмом, сачувани остаци темеља Рашковићевог двора Трговиште, сеоска црква Благовештење, поток са крашким врелом изнад којег се налази пећина испитана по дужини од 350 метара дужине и оригиналне куће-брвнаре из 19. века у средишту села у којима и данас живе становници села Штитково.

До доласка турске војске на подручје Србије у петнаестом веку село Штитково је било познато осим по ковачницама племства Рашковић такође и по својих седамнаест локалних воденица.¹⁹⁾ Сматра се да је село добило своје име Штитково од речи „штит“²⁰⁾ јер су на заравни поред потока, који се формирао испод крашког врела, постојале бројне ковачнице, куће и чардаци племства Рашковића за ковање штитова. Уз то, штитастиг облика је и рељеф у којем је смештено средиште села.²¹⁾ Штитови су у разним историјским изворима, домаћих и светских аутора, помињани као вредно обележје српске војске. Путописци су оставили записе да су у Србији у прошлости мачеве носили сви – од пастира до цара.²²⁾ Флорентински писац Матео Вилани навео је „наоружане српске сељаке из густо насељених планинских шума Рашке“ који су поразили војску угарског краља Лудвига Првог Анжујског у рату против српског цара Стефана Уроша 1359. године на простору Рашке.²³⁾ Кроз историју су штитове, копља, панцире и мачеве српске војске хвалили у својим записима разни историчари, од константинопољског цара Лава Шестог, Прокопија из Цезареје,²⁴⁾ Кинама и Лаоника Халкондила до турског историчара Садедина.²⁵⁾ У ковачницама Штит-

19) „1Prva – Selo Štitkovo“, <http://www.youtube.com/watch?v=VURLK0WFDYg>

20) Константин Јиричек, *Историја Срба*, стр. 166: У Србији, као и уосталим словенским земљама, потсећају на старе сеоске занате још и данас имена места, која сеоско становништво најчешће назива по радницима неког извесног заната. Међу њима помињу се не само Ковачи или Каменари, него и мајстори оружја које се већ одавно више не употребљава: Стрелари од стрела, Тулари од тула и Штитари од штита.

21) Милосав Мишо Обућина, *Штитково*, стр. 16

22) Константин Јиричек, *Историја Срба - Културна Историја*, Књига Прва; Марко Алексић, *Средњовековни мачеви у југоисточној Европи*, Приватно издање, Београд, 2007.;

23) Matteo Villani, *Cronica III*, Lib. V, Firenze, 1825, pp. 206-208; Matteo Villani, *Muratorii rerum italicarum*, tom XIV, lib. IX, cap. XXII; Јован Драгашевић, *Трешњеви витез*, Отаџбина 1887, књ. 17, св. 65-67, стр. 1-2.

24) Procopius, *De Bellis*, III, V—VIII

25) Маја Николић, *Византијски писци о Србији*, Византолошки институт, Посебна издања, Књига 40, САНУ, Београд, 2010., стр. 39, цит. Chalc. I, 139; Sadedin, 290; Alexandrescu-Dersca, Timur, 68; Константин Јиричек, *Историја Срба*, Превео Јован Радоњић, Прва књига до 1537. гдине, Културна историја, Научна књига, Београд, 1952, стр. 376, цит.

кова ковало се и оружје за српску војску пред њен одлазак у бој на Косову 1389. године. Позната је висока квалитета штитова Немањића, Хребелановића, Лазаревића, Бранковића, Орловића и других српских племићких породица. На сачуваном печату српског краља Бодина (1081-1099.) налазе се Свети Георгије и Свети Геодор са копљем у десној руци и са штитом у левој руци. Основа грба царске породице, породица Хребелановић, Лазаревић и других племићких породица био је црвени штит са сребреним двоглавим орлом. Штитови су обично били прављени од дрвета и окивани металним оплатама. У неким случајевима штит је премашивао и до пола тела човека који га је носио. У доба цара Душана штитови и мачеви су били посебно цењени и извозили су се понајвише Млечанима, а посебно цењени су били „српски штит“ („*clipei more Sclavorum*“) ²⁶⁾ и „српски мач“ (мач „*sciavone*“). ²⁷⁾ Археолог Марко Алексић је установио да су такозвани српски мачеви „вуковци“ имали призор вука на дршци и сви су на себи имали српска оцила. ²⁸⁾ Фреске у српским манастирима, црквене рукописне књиге и житија пуни су призора светих ратника са мачевима, штитовима и другим оружјем са знаком крста или потписом зографа на њима.

Наши савремени истраживачи још увек не могу да реконструју некадашњи изглед Штиткова и двора Војиновића – касније Рашковића. На основу сачуваних материјалних доказа и оригиналних историјских извора може само да се нагађа какав су значај имали тај двор и припадајуће му насеље са ковачницама и воденицама у том периоду. Познато је да је на почетку једанаестог века, у пери-

Ст. Станојевић. О српском грбу, Гласн. ист. др. у Н. Саду III 1930. 98. Н. Рад о јч и њ, О штиту на српском грбу, Ibid. 101. А. Соловјев, О постанку српског грба, *Šišićev Zbornik*, 1929, 537.; К. Јиричек, стр. 109: Убојно оружје беху копље, мач, палица мочуга топуз, лук и стрела. Кинам, за владе цара Манојла, каже да су Срби били наоружани копљима и дугим штитовима., cit. K i n n a m o s c a p. VI, 7.

26) Константин Јиричек, *Историја Срба*, стр. 110-111, цит. Lj u b i ć III, 134 1349. И Lj u b i ć II, 118, 144, 289, 453; III. 134.

27) Константин Јиричек, *Историја Срба*; Марко Алексић, *Средњековни мачеви у југоисточној Европи*; Живојин Андрејић, *Витезови реда змаја*, Рача Крагујевачка, 2000.

28) Марко Алексић, *Mediaeval swords from Southeastern Europe* (Марко Алексић, *Средњековни мачеви у југоисточној Европи*, Приватно издање, 2007.): „За нашу културу ова књига је значајна између осталог и зато јер су прикупљени и публиковани сви данас познати налази такозваних српских мачева са територије наше и околних земаља као и из збирки музеја у Прагу, Венецији, Истанбулу, Торонту и другим градовима у свету.“ (*Пројекат Растко* „Средњековни мачеви у југоисточној Европи / Mediaeval Swords from Southeastern Europe“, <http://www.rastko.rs/arheologija/macevi/>; Гавро Шкриванић *Оружје у средњековној Србији и Дубровнику*; Марија Бирташевић, „Мачеви Вуковци у Југословенским збиркама“, *Весник ВМБГ* 13-14М Каталог изложбе, Бранка Милосављевић, „Мачеви у збиркама ВМБГ“, 1993.)

оду пре него што су се краљ Бодин и Стефан Војислав побунили против константинопољске власти, византијски цар Василије Други у својој *Хрисовуљи* из 1019-1020. године, доделио место Штитково Охридској архиепископији.²⁹⁾ Познато је и да су у доба српске деспотовине насеља Сјеница и Нова Варош са својим околинама припадала пространој области Брвенику, али да се у народу изгубио назив Брвеник за те крајеве и име Стари Влах се проширило и на то подручје.³⁰⁾ Зна се и да се, по турским административним поделама из 1572. године, насеље Сјеница убрајало у Старовлашки кадилук, а њему суседна села Ступ и Дубница су тако убројена у Новопазарски кадилук,³¹⁾ али таква административна подела није била истоветна народној подели на пределе.³²⁾

Турска власт је породици Војиновића-Рашковића, као сродној династији Немањића, редовно издавала султанове повластице „берате“, што је потврђивало њихову породичну древну старину.³³⁾ Према родовским предањима из породичног архива племства Рашковића, кнез Братул Рашковић је имао у својој власти Сјеницу, наслеђену од предака. Будући да је 1690. године подигао у њој утврђење схватање о простирању Старога Влаха се проширило и на Сјеницу. Такво ширење југоисточног дела Старовлашког кадилука наставило се и у почетку 18. века. Тако је поменуто и у једној приватној исправи да је село Пурђе, надомак Новог Пазара, било у тадашњем Старовлашком кадилуку.³⁴⁾ Кнезови Рашковићи су у доба Аустријско-турских ратова предводили устанак у Старом Влаху и један део породице се у 17. и 18. веку за време две Велике сеобе Срба под водством патријарха Арсенија Чернојевића и Арсенија IV. Јовановића – Шакабенте повукао у аустријске земље. Други део породице је остао у Старом Влаху и преживео страشان терор

29) Ст. Новаковић, *Охридска архиепископија у почетку XI века*, „Хрисовуље цара Василија II 1019. и 1020. Године“, *Глас СКА LXXVII*. Београд, 1908, стр. 56.

30) Петар Ж. Петровић, „Стари Влах - Етничка прошлост, име и положај“, *Гласник Етнографског музеја* 24, Београд, 1961, стр. 41, цит. Владислав Скарић, *Попис босанских спахија*, 17-18.

31) Исто, цит. X. Шабановић, *Босански пашалук*, 181— 182. Такође, 1774. и 1775. године послати су фермани новопазарском, сјеничком, нововарош-ком, старовлашском, ужичком и другим кадијама (цит. И. Ј а с т р е б о в, „Подаци за историју цркве у Старој Србији“, *Гласник Српског ученог друштва* 40, 1874., 225.)

32) Исто.

33) Војислав Суботић, *Кнезови Рашковићи у историји Срба*,

34) Петар Ж. Петровић, „Стари Влах - Етничка прошлост, име и положај“, *Гласник Етнографског музеја* 24, Београд, 1961, стр. 41, цит. Ф. Барјактаревић, *Турски документи*, бр. 73.

турске војске и власти крајем 17. века.³⁵⁾ Због предвођења народа у устанку турске власти су им одузеле берате, попалиле домове и заплениле имовину. Део пређашњих имања и части им је вратио турски паша после пораза аустријске војске код Качаника 1690. године. Након што је један од старијих чланова породице Рашковића, старина Братул који је уживао велики углед и међу народом и турским властима, видео одмазду турских власти због побуне против њихове власти у селима Старог Влаха, отишао је у шатор турског паше и понудио му је своју главу да њоме откупи и поштеди народ по селима. У знак поштовања према том гесту турски паша је Рашковићима званично вратио част и део имања.³⁶⁾ Један део породице Рашковић који је отишао из земље насељавао се по иностранству све до Русије, а један број је остао у Аустријској монархији.³⁷⁾ Тамо су 7.6.1692. године добили царско писмо са признањем племства и њихових заслуга за аустријско војно вођство.³⁸⁾ Рашковићи су финансирали многе школе, учена друштва и библиотеке. Орођавали су се са каснијим познатим племићким српским породицама кроз историју – са грофовима Чарнојевићима, грофовима Милорадовићима, Пишћевићима, Текелијама, Шевићима, породицом капетана Јована Митровића Демира и Чолак Антићима.³⁹⁾ Они потомци кнезова Рашковића који су остали у Србији били су опевани у српским епским песмама као борци против турске власти, као на пример чувени хајдук Вук Калаит, и друге истакнуте личности из села Штитково.⁴⁰⁾ У време османлијске владавине Штитково је постало симбол једног утврђеног насеља чији су становници актив-

35) Исто.

36) *Историјска библиотека*, „Херојски гест бератлијског кнеза“, цит. Војислав Суботић, *Кнезови Рашковићи у историји Срба*, Јагодина-Београд, Нова Варош, 2001; Мита Костић, *Устанак Срба и Арбанаса у Старој Србији против Турака 1737—1739 и сеоба у Угарску*, Скопје, 1930; Владо Ст. Маријан, *Српска историјска читанка*, 3, *Историја Срба у XVIII веку: према одабраним историјским изворима*, Београд, 2005.

37) Војислав Суботић, *Кнезови Рашковићи у Историји Срба*, Београд 2001, стр. 68.

38) *Историјски лексикон*, „Владимир Ђоровић“: *Чланци Владимира Ђоровића из Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке* (1925–1929), Српска књижевна задруга, Београд, 2006, стр. 148: „На Карловачком сабору из 1726. године помињу се кнез Јован Рашковић из Баната, од те породице, и као кнез београдски Гаврило Рашковић... Овај Гаврило представљао је београдске Србе за време аустријске окупације Србије. Са патријархом Арсенијем IV иселио се у Аустрију поново један део Рашковића. Од њих су неки служили у аустријској војсци и истакли се својом храброшћу.“

39) Војислав Суботић, *Кнезови Рашковићи у Историји Срба*, Београд 2001, стр. 68.

40) Драгослав М. Брновић, *Свеукупна истина о нама сабила се у српским гулама*, Друштво српских гуслара „Жича“, Краљево, 2009, стр. 128

но учествовали у бунама.⁴¹⁾ За време Карађорђева устанка против турске османлијске власти почетком деветнаестог века у Старом Влаху се својој активношћу посебно истакнуо старовлашки војвода Максим Рашковић из Штиткова.⁴²⁾ Познати су примери одмазде турских власти над побуњеницима из тог села као што су били сурово убиство кнеза Василија Рашковића и брата Јевтана од Коста-Бега и Димитрија Кујунџије из Штиткова.⁴³⁾

Једна од начина насиља турске власти над становништвом Штиткова било је уништење цркве из времена Немањића која се налазила у средишту села крај извора потока Врело. Црква је оригинално из темеља била саграђена као једнобродна грађевина са две бочне капеле и олтарском апсидом.⁴⁴⁾ Српски патријарх Гаврило Рашковић, задужбинар, просветитељ⁴⁵⁾ и својеврсни дипломата Србије на руском и турском двору у седамнаестом веку,⁴⁶⁾ подигао је на темељима те старе разрушене немањићке цркве своју заду-

41) М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народановијег доба*, Српска Краљевска Штампарија, Београд, 1888, стр. 272.; Rajko Doleček, *Necenzurované obrazy z dějin Kosova a Metochie*, 1. prosince 2004. <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/kosovo-a-metochie.htm>.

42) *Историјски лексикон*, Владимир Ђоровић: *Чланци Владимира Ђоровића из Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке* (1925–1929), Српска књижевна задруга, Београд, 2006, стр. 148

43) Rajko Doleček, *Necenzurované obrazy z dějin Kosova a Metochie*, 1. prosince 2004. <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/kosovo-a-metochie.htm>: Посебно је познат пример убиства локалног кнеза Штиткова Василија Чкоњевића кога су недалеко од Сенице пред мноштвом људи османлијски Турци убили на свиреп начин и одсекли му једно ухо као опомену локалном становништву. Радош Љушић, *Вожд Карађорђе I-II*, Смедеревска Паланка, 1993. (Београд 2000, 2003): <http://www.scribd.com/doc/7710376/Rados-Ljusic-Karadjordje>: Суровост локалних османлијских убирача пореза, тзв. „дахија“ била је озлоглашена и као таква позната и самом турском Султану који је дахије опомену једним ферманом.

44) Мирослав Ивановић, *Стање и могућности зравоја културног туризма у Западној Србији* - докторска дисертација - Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду, 2013. стр. 122

45) Јово Бајић, „После три века зазвонила звона у Дубници“, <http://pravoslavije.spc.rs/broj/971/tekst/posle-tri-veka-zazvonila-zvona-u-dubnici/print/lat>: Свети патријарх Гаврило Рајић Рашковић изабран је за патријарха на црквеном сабору одржаном почетком 1648. године у манастиру Морачи, наследивши чувеног Пајсија Јањевца. На црквеним саборима које је водио учествовао је и његов савременик Свети Василије Острошки.

46) „Традиције старих породица“, *Правда* 34/1938, бр. 12089-91 (12, 13 и 14 јун), Београд, стр. 11: Према историчару Јиричеку патријарх Гаврило ишао је у Москву као делегат балканских народа ради договора о ослобођењу хришћана од турске власти 1665. године. Патријарх Гаврило је имао видног удела у црквеном сабору о црквеним књигама у Москви, коме је председавао патријарх Никон. Све пријатеље задивило је својом уче-ношћу, тако да му је руски цар Алексије понудио патријаршијски трон, али је то патријарх Гаврило одбио. Вратио се у отаџбину и касније мученички завршио овоземни живот у Бруси.

жбину манастир Благовештење 1655. године.⁴⁷⁾ У познатом *Руварчевом родослову* који се почео писати почетком 18. века помињу се као значајни пећки патријарх Гаврило Рашковић и његово родно Штитково: „родом је от Расие иже ниња глаголает се Стари Влах от веси Штиткова“ („родом је из Расије“ (Рашке), „која се сада назива Стари Влах, из села Штиткова“).⁴⁸⁾

Због побуњеничког деловања кнезова Рашковића и осталих становника Штиткова и Старог Влаха 1813. године су турске власти поново разориле манастир Благовештења који је био подигао патријарх Гаврило.⁴⁹⁾ Том приликом биле су спаљене и ковачнице и Рашковића двори, након чега су остале само запуштене, али и данас видљиве зидине некадашњег двора као материјални траг сећања на средиште Старог Влаха.⁵⁰⁾ У том периоду нестали су многи вредни записи из заоставштине патријарха Гаврила Рашковића, међу којима је било и његово рукописно *Четверојеванђеље* које је пре неколико деценија откривено у познатом универзитетском центру у Кембриџу.⁵¹⁾ Након уништења цркве локални свештеник из Штиткова Чедомир Чакаревић донео је 1862. године из Сарајева дозволу од турских власти за обнову цркве. Радови су били започети 1863. године уз помоћ добровољних прилога сељака из штитковачке парохије. Захваљујући једном *Указу* и подршци кнеза Михаила Обреновића, радови на обнови цркве Благовештења били настављени и црква је била завршена и освештана на Благовести 1868. године.⁵²⁾ У цркви су након Првог светског рата уклесана имена многих мештана Штиткова и осталих села који су погинули у Првом светском рату. Село Штитково поред цркве Благовештења

47) Драгиша Милосављевић, „Заоставштина Патријарха Гаврила Рашковића“, *Савиндан* бр. 28, 2013, Пријепоље, стр. 31, цит. оригинални запис патријарха Гаврила Рашковића о задужбини – цркви Благовештења пресвете Богородице у *Пентикостару (Цветни триод)*, 10. новембра, 1655, Москва, Русија

48) Љубомир Стојановић, *Стари српски хрисовуљи*, Споменик III, САНУ, Београд, 1890., стр. 108.

49) Славица Јовановић, „Штитково, заборављена престоница“, *РТС*, емисија из серијала „Траг“, 2. 12. 2009.

50) Драгиша Милосављевић, „Заоставштина Патријарха Гаврила Рашковића“, цит. оригинални запис патријарха Гаврила Рашковића о задужбини – цркви Благовештења пресвете Богородице у *Пентикостару (Цветни триод)*, 10. новембра, 1655, Москва, Русија

51) *Исто*, стр. 31-32

52) *Црква Благовештења Штитково*: Посебна вредност и понос цркве и села су сачувани масивни кључ за браву од црквених врата из 1873. године који је изрезбарен и тежак 400 грама, као и камени крстови на земљишту црквеног гробља на којима су исписани натписи древном старословенском азбуком.

и рушевина-темеља двора Рашковића и осталих традиционалних културно-историјских споменика и објеката има у својој околини неколико манастира⁵³⁾ и ускоро ће простор код једног од тих оближњих манастира Дубница украсити камени споменик посвећен патријарху Гаврилу Рашковићу.⁵⁴⁾ У околини села се такође налази куле и споменици изгинулим српским борцима кроз разне ратове у историји и шанчеви из Карађорђевог доба и Српско-турског рата. У селу се традиционално одржавају и сеоски сабори⁵⁵⁾ – народна окупљања на којима су заступљени разни народни обичаји, музички фолклор, карактеристичне локалне спортске игре и изложба и продаја предмета домаће радиности.⁵⁶⁾

Проблеми и потенцијали за одрживи развој села Штитково

Село Штитково је окружено планинама Чемерницом (1.309 м.) и Јавором (1.519 м.), те бреговима и узвишењима Врхови (1.262 м.) и Куртића брдо (1.203 м.). Његова територија се налази на типичном средње-планинском горју на коме превладавају дифузно распоређени пространи пашњаци, шуме и неплодно земљиште. То је знатно утицало на формирање основних занимања становника Штиткова и његових заселака, па оно има све одлике села разбијеног типа. Педолошка својства земљишта су била одређујућа да се његово становништво бавило, и сада се бави, пољопривредним делатностима, углавном екстензивним сточарством уз одговарајуће пратеће делатности, као што су ратарство са ливадарством и повртарством, те домаћом прерадом пољопривредних производа. Највећи приходи становништва остваривани су узгојем и искориштавањем домаће стоке – углавном говеда, оваца, коза, коња и знатно мање свиња и живине. Релативно мањи приходи остваривани су

53) Мирослав Ивановић, *Стање и могућности зравоја културног туризма у Западној Србији*, стр. 187: Народна традиција оближњи манастир Дубницу повезује самнобројним причама о Светом Сави, са Великом сеобом народа иса боравком патријарха Арсенија Чарнојевића у овом манастиру.

54) Д. Гагричић, „Нова Варош: Дуг чувару вере“, *Новости*, 27. Октобар, 2013.: У манастиру Дубница под планином Јавор у плану је подизање каменог споменика патријарху Гаврилу Рашковићу. Споменик ће направити познати вајар Владимир Митровић из Трнаве. Према речима ахримандрита Макарија Миленковића, игумана манастира Дубница и историчара уметности Драгише Милосављевића, знаменити патријарх и свештеномученик Гаврило Рашковић, обновио је тај манастир за свога живота, уз остали допринос у очувању вере и обнове светиња у том крају.

55) „Културно историјска баштина“, <http://www.zlatar.org.rs/kultura.htm> Један од већих сабора је сабор у Штиткову који се одржава сваке године на Велику Госпојину 28.08.

56) Милосав Мишо Обућина, *Штитково*, стр. 227

гајењем и кориштењем усева, углавном јаре пшенице, ражи, јечма, овса и хељде, те поврћа – углавном кромпира. Гајење осталог поврћа: купуса, лука, мркве, репе, пасуља, грашка, бораније, итд., те воћа – ендемских јабука, шљива и крушака у мањим количинама највише је кориштено за задовољавање потреба домаћинстава и пријатеља. Највећи домети у бављењу пољопривредном били су у периоду 1921-1981. године када је у селу било највише активних домаћинстава и радно способних становника.

Потпунији увид у исељавање становништва из села Штиткова показује да се у њему од 1981. године почео постепено, а од 1991. године све брже смањивати његов број. Највише су се одсељавали радно способни образовни и стручни људи у потрази за бољом и лакшом егзистенцијом. Таква тенденција постоји и данас, па то представља највећи проблем у очувању опстанка домаћинстава, нарочито старачких домаћинстава, и у решавању оптимално могућег развоја села. Наведени демографски процеси су се неминовно одразили и на постепено девастацију и смањивање претходно остварених пољопривредних и осталих фондова и потенцијала, а садашња претежно старачка домаћинства морају нужно да их и перспективно потпуније минимизирају. Због свега тога је, поред осталог, и претходни пољопривредни фонд био, нпр. 2005. године, сведен на гајење и кориштење 163 краве, 24 пара волова, 77 телаци и јунади, 49 оваца, 11 коња, око 300 јединки живине, те за обраду знатно мањих површина обрадивог земљишта.⁵⁷⁾ Само неколико домаћинстава имало је тракторе, а скоро сва су имала мотокултиваторе са косом за траву или косачице. Тиме је била олакшана обрада земљишта, па је већина домаћинстава имала вишкове појединих пољопривредних производа које је могла да пласира на тржиште преко организованог откупа уз одређену добит. На жалост, таквог организованог откупа више нема, па су пољопривредници присиљени да своје производне вишкове продају накупцима који их често уцењују ценом и касне са исплатом.⁵⁸⁾ Тадашња стања су постепено мењана у негативном смислу, па становници сада тврде да

57) Милосав Мишо Обућина, *Штитково*, стр. 40-53; 217-280: Тада је за разлику од околних села у Штиткову 22 домаћинства држало по пар волова, јер су им били неопходни за обраду земљишта на којем је немогућа примена савремене механизације. Краве музаре је држало 26 домаћинстава ради добијања телаци, млека и производње чувеног белог пуномасног сира са којима излазе на тржиште. Изузетно мали број оваца држало је 11 домаћинстава ради добијања млека и јагњади за различите народне и породичне прославе.

58) *Исто*.

у селу постоје квалитетни пашњаци, ливаде, обрадиво земљиште, шуме и остале привредне вредности, али да нема довољно правих чобана, млађих радно способних стручних људи и одговарајућих привредних организација и удружења да све то пробабилно практикују и сврсисходно користе. Стога се оправдано сматра да следствено томе континуирано траје тзв. тихо (од)умирање села Штитково које наша држава треба да спречи.

Село Штитково се састоји од заселака или махала (ма̀ла): Врело, Брђан ма̀ла, Рујиште, Ћировића ма̀ла и Палеж. У његовом средишту се налази најважнији заселак Врело по коме се оно препознаје као природно етно-село, најзначајнија српска старовлашка традиционална народна градитељска вредност. Садашњи објекти у том засеоку подигнути су на терену где су биле уништене зграде које су изградили кнезови Рашковићи на заравни код извора Врело и око његовог потока. Свугде околу су биле куле, дворови, амбари, салаше, воденице, коњушнице, штале, ковачнице и остале помоћне економске зграде. Сматра се да су све те објекте безобзирно порушиле војске паше Сулејмана Скопљака и Чучук-беја 1813-1815. године. Постојеће објекте подигли су потомци Јована Чакаревића (1794-1864.) и Стеве Чкоњевића (пре 1844-?) – вероватно пореклом из поречја река Пиве и Таре, који су се доселили у Штитково у периоду после 1834. године. Њихови добростојећи, релативно имућни наследници су подигли куће које су се величином, бројем и распоредом просторија знатно разликовале од тадашњих сеоских кућа. Оне су грађене по угледу на тадашње варошке куће на два боја – доњи бој или приземље од камена и горњи бој или спрат (етажа) од дрвета. Таквих кућа и данас има у околним варошким деловима у Ивањици, Сјеници, Новој Вароши, Пријеполу, Прибоју и Ужицу. Те су куће од 1873. године до 1937. године изграђене у средишту засеока Врело у једниственем низу и лицем постављене према цркви и школи.⁵⁹⁾ Њихова приземља или доњи бојеви су били обично кориштени као ковачнице, дућани, механе или пекаре и зидани су квалитетним и лепо обрађеним каменим блоковима. Мештани тврде да су они изграђени на темељима и од материјала порушених кула и дворова кнезова Рашковића.⁶⁰⁾ Горњи бој или спрат изграђен

59) Мирослав Ивановић, *Стање и могућности развоја културног туризма у Западној Србији*, стр. 165

60) *Научни разговор*, Штитково, 27. 10. 2013., цит. Гаврило Чкоњевић, Драгослав Вјетровић; Мирослав Ивановић, *Стање и могућности развоја културног туризма у Западној Србији*, стр. 165

је од брвана црногоричних стабала – столоваша, односно од брвана срчике дугачких и до 12 метара, која су вешти градитељи ручно тесали секирама и обрађивали. Њихови кровни покривачи били су изграђени од шиндре (краће даске од срчевине бора) или камених плоча које су прављене у Миланци или Маћи. На жалост, већина таквих кровних покривача након Другог светског рата замењена је савременим црепом или лимом (плехом), па је тиме нарушена њихова ранија јединствена архитектонска целина.⁶¹⁾ На свакој кући у средишту села изнад врата су уклесане године градње куће, што је јединствена појава у Западној Србији.⁶²⁾

Свака кућа има улазна и излазна или предња и задња врата, мање старинске прозоре, пушкарнице и металне украсе на њима, нпр. решетке, багламе, шарке, резе, крачуне, звекире, итд. Приземља су обично употребљавана за подруме (магазу), дућан, кафану (крчму), пекару и ковачницу, а горњи бој за становање. Око кућа и између њих је празан простор – типична планинска дворишта без дрвене ограде, капије (улаза), прелаза, те помоћних објеката. То је рађено због практичне опрезности домаћина који су увек били спремни на одбрану или бежанију чељади у случају доласка Турака (потурица) у село. У складу и у следу са тим, њихови домаћини – градитељи су припадајуће помоћне објекте такође градили одвојено у јединственом низу без ограђених помоћних дворишта са друге стране централног сокака или пута. По свему судећи, оне су данас типичан пример добро очуваних и сврсисходно иновираних старовлашких кућа брвнара са два боја које својом градњом и лепотом одскачу од осталих сеоских кућа, брвнара у Старом Влаху. У њима данас удобније живе и раде потомци некадашњих сеоских домаћина – неимара бавећи се претежно пољопривредом у старачким (пензионерским) данима и по томе се непрекидно одређује значајна специфичност засеока Врело, а самим тим и села Штитково.⁶³⁾

Иновирање домаћинстава и кућа у осталим засеоцима села Штитково највише су извршена после 1960. године, углавном у њиховој унутрашњости (ентеријеру) и знатно мање у њиховом спољашњем изгледу (екстеријеру). На пример, после 1969. године

61) Вукоман Шалипуровић, *Прилози за историју грађевинарства* у средњем Полимљу у XIX. Веку, Београд, 1979.

62) Мирослав Ивановић, *Стање и могућности развоја културног туризма у Западној Србији*, стр. 165

63) Милисав Мишо Обућина, *Штитково; Атрактивност мотива и перспективе туристичког развоја Нове Вароши и околине*, Београд, 2003; Истраживање и лични увид аутора чланка

сва су домаћинства у селу довела воду са оближњих локалних извора и развели је по њима. Затим, они су у току 1975-1976. године довели струју и развели је по објектима, а у току 2004-2010. године увела су телефонске инсталације. То је условило и помогло да уз све то набаве и уведу одговарајуће неопходне уређаје, опрему и остала средства, која су им омогућавала повећани животни стандард и удобнији свакодневни живот и рад. Отуда и у тим засеоцима постоје поједини очувани мање-више иновирани или наружени стамбени објекти који су изграђени у старовлашком стилу. Њихов већи део и данас служи за становање. У њима су извршене знатније измене и иновације, а на појединима је извршена замена шиндре и каменог кровног покривача (црепом, лимом и салонитом). У појединим домаћинствима су поред таквих кућа изграђене нове куће и поједини помоћни објекти употребом савременијег грађевинског материјала, нпр. цигли, блокова, црепа, цемента, лима, салонита, итд., па је тиме знатно наружен и девалвиран традиционални старовлашки сеоски амбијент. Томе доприноси и данашње стање воденица поточара на реци Тисовици и Трудовачком потоку.⁶⁴⁾

Црква и школа у засеоку Врело били су најважнији духовни, религијски, образовни и васпитни објекти и установе које су формирале традиционалну српску друштвену свест, народни понос, писменост и културу сеоског становништва. Постојећа црква Благовештења изграђена је у облику крста у византијском стилу у току 1863.-1867. године и освештена на Благовести 1868. године. Тада је она била изузетан градитељски подухват, великолепни религијски објекат и седиште црквено-школске општине која је основана, претпоставља се, око или после 1855. године. Њено неопходно опремање вршено је дисконтинуирано, а највише 1879.; 1902.; 1908-1909.; 1921. и 1926-1927. године. После 1945. године она је минимално одржавана, сагласно малој помоћи Српске православне цркве, мештана и њихових одсељених сродника. У њој су до 2010. године редовно служене литургије (богослужења) и одржавани одговарајући религијски народни обреди – односно до одсељавања веома марљивог и успешног свештеника и његове породице. Од тада у њој нема свештеника, па њена основна делатност постепено

64) Милосав Мишо Обућина, *Штитково*, те истраживање и лични увид аутора: За потребе домаћинства било је изграђено пет воденица поточара старовлашког типа на речици Тисовици и две на Трудовачком потоку. Данас на Тисовици постоји само једна радно способна Куртића воденица, две су потпуно уништене, а по две на Тисовици и Трудовачком потоку су знатно оштећене и не раде. Оне се могу уз мања улагања оспособити за рад и примерити за евентуалну туристичку понуду.

нестаје. У цркви, њеном дворишту и гробљу, постоје незаштићени и несређени разни предмети и ствари посебне вредности и по томе могу да буду прави репрезентативни експонати. О свему томе сада спонтано и волонтерски воде бригу мештани Гаврило Чкоњевић и Драгослав Вјетровић и тако их привремено спашавају од неминовног пропадања. С обзиром на све то, и на чињеницу да она допуњава амбијентну вредност засеока Врело, требало би да јој наша Српска православна црква и држава поклоне посебну пажњу.⁶⁵⁾

Основна школа у Штиткову започела је са радом 10. 09. 1887. године. Била је отворена у кући Василија Чкоњевића – сада власништво шумске секције у Новој Вароши. У октобру 1887. године била је пресељена у кућу попа Алексе Чакаревића, 1891. године у нову кућу учитеља Чедомира Чакаревића, а 1914. године у кућу Арсенија Вјетровића. Све те куће биле су изграђене у планинском старовлашком стилу и имају значају историјску вредност. Затим, она је 1926. године пресељена у нову савремено зидану школску зграду која је грађена од 1921. године. Уз њу је 1948-1950. године дограђена нова мање квалитетно зидана школска зграда у коју су 1950/1951 и 1953/1954. године усељени редом 5., 6., 7. и 8. разред осмогодишње школе. У њој је 1963/1964. године било највише ученика, односно 291 ђак. Од тада се њихов број стално смањивао, тако да је 2008. године остала без њих и престала да ради. После тога она је стално запуштана, па је унутра потпуније девастирана, са оронулим спољним зидовима и кровом. Данас у селу и школи нема ђака, школског и црквеног особља, а њихово претходно присуство је било прави показатељ да село живи и напредује. Насупрот томе, сада у засеоку Врело живи само 12 углавном старијих становника, па је то прави показатељ да тај заселак полако одумире. Постојећа школска зграда такође допуњава амбијентну вредност засеока Врело, па би наша држава требало да јој поклони посебну пажњу и пронађе одговарајућу намену.⁶⁶⁾

Штитково је било тешко проходно за савремена путничка и транспортна возила. Није имало погодних путева, друмова између заселака и од њих до добрих путева за суседна села и вароши. Због тога је превоз и пренос роба и путника углавном обављан на старовлашки начин употребом коња, волова и њима примерених средстава. После 1950. године поступно су иновирани постојећи

65) Милосав Мишо Обућина, *Штитково*; истраживање и лични увид аутора чланка

66) *Исто.*; Вуле Брашанац, „Неке карактеристике основног школства у пријеполском крају“, *Ужички зборник* бр. 12, Ужице, 1983., Вукашин Шалипуровић, *Прилози за историју грађевинарства у средњем Полимљу у деветнаестом веку*, Београд, 1979.

колски и грађени нови сезонски макадамисани друмови између заселака и централни пут од села Божетићи преко села Дебеља и засеока Врело до засеока Виђићи у селу Кушићи, те од засеока Врело до села Трудово. Тиме је поступно успостављан полазни аутомобилски саобраћај према Новој Вароши преко Божетића, Јасенову преко Трудова, те према Ивањици и Сјеници преко Кушића. У току 2005-2006. године извршена је изградња асфалтираног пута Божетићи – Врело, али до данас није изграђено око 10 километара договореног 12.04.1912. године асфалтираног пута од засеока Врело до Кадине стене (5.5 км), и од Кадине стене до Укочнице или Камене чесме (4.5 км). Тиме је омогућено да се перспективно аутобуска линија Нова Варош – Божетићи продужи до засеока Врело, али је отежано успостављање одговарајуће аутобуске линије до Ивањице преко Штиткова и Кушића. Успостављање те линије било би сврсисходно због знатног скраћивања километраже аутомобилског саобраћаја према Чачку, Београду и осталим већим градовима у Србији, те лакшег повезивања са највећим бројем потомака мештана Штиткова који живе и раде на релацији Ивањица – Чачак – Београд.⁶⁷⁾

Поуздано је утврђено да је 1921. године било 34 домаћинства са 314 становника. После тога, у њему је 1953. Године било (највише) 423 становника у 59 домаћинстава, а 1971. године (највише) 65 домаћинстава са 312 чланова. У њему је 2005. године било 37 домаћинстава са 119 становника, а тринаест домаћинстава је било без сталних станара. Старосна структура мештана је алармантна, јер је само 17 становника малолетно, 42 су до педесет година старости, а 63 има преко 50 година. При томе се уочава тенденција поступног повећавања броја радно неактивног становништва и њиховог (од)умирања. Уз то се сматра да је после 1912. године од људи пореклом из Штиткова у расејању формирано око 190 породица са око 660 чланова по мушкој линији и вероватно толико по женској лози. То све показује да у расејању има око 5-10 пута више домаћинстава и потомака од њиховог постојећег броја у Штиткову. О санирању свега тога постоје разна схватања и опредељења, па би наша држава томе требало да посвети посебну пажњу и да примени адекватна оптимална решења за проспективно повећавање броја млађег активног и радно способног становништва у њему.⁶⁸⁾

67) Милосав Мићо Обучина, *Штитково*, стр. 229; Организација *Стара Рашка*, <http://www.stararaska.org./sr/vesti>

68) Милосав Мићо Обучина, *Штитково*

Постојеће стање и историја села Штитково показују да оно, а нарочито његов средишњи заселак Врело, поседују изузетну атрактивност, амбијенталну, споменичку, културну и српску историјску вредност. Због тога и због свега осталог требало би га легално заштитити од неумитног уништавања променом његовог идиличног идентитета у могуће „мртво село“ или у провизорно квази-модерну урбанизирану наказу. Делујући у том смислу, Завод за заштиту споменика културе из Краљева је 1985. године предложио Скупштини општине Нова Варош да га прогласи за културно добро – односно за просторну културну целину. Уважавајући тај предлог скупштина општине је тада прогласила село Штитково за етно-село, а затим је цркву Благовештења и зграде око ње ставила под посебну заштиту – наводно под државну заштиту. Та је заштита била њена декларативна прокламација и наиван провизориј(ум), јер је после тога наступило његово интензивније одумирање и уништавање. Зато је неопходно да његову праву легалну државну заштиту успостави Република Србија, односно њено Министарство заштите животне средине и просторног планирања озакоњавањем одговарајуће номинације.

Прецизно сазната постојећа природна и друштвена стварност села Штитково сама по себи показује многе и разне проблеме које треба оптимално решавати ради омогућавања његовог одрживог развоја. Међу њима је најважнија група одређујућих питања или ситуација које су настајале и стваране (неодговорним) деловањем државе према српским селима, па тиме и према овом селу. Такви проблеми су углавном стварани применом тзв. „ад-хок“ решења разних добронамерних или неодговорних и неспособних државних службеника по којима су кориштени и употребљавани државни и сеоски потенцијали Штиткова. Уз те проблеме посебну важност има група одређујућих питања или ситуација које су последично настајале и стваране неодговорним или нужним деловањем његових становника у току кориштења и употребе датих природних добара у њему. Најважнији одређујући проблеми су очигледни, назире се њихова могућа прелиминарна решења, али насупротив томе не постоје одговарајућа општа, посебна, појединачна и елементарна пробабилна решења, те конкретни изведбени пројекти за њихово проспективно елиминисање. То све показује да надлежне државне институције у Србији и Новој Вароши имају трајне задатке да изврше њихово коректно научно сазнавање, затим да научно ко-

ректно планирају одговарајућа решења, потом да израде конкретне изведбене пројекте и да реализују њихову тачну примену у датој стварности села Штитково.

Становници Штиткова и њихови потомци немају могућности да успешно решавају најважније проблеме одрживог развоја свога села. Они интуитивно увиђају да су остваривали разне нивое развоја и животног и друштвеног стандарда. То им је помогло да у току најгушће насељености (1948-1961.) свестрано испољавају природну надареност и стваралачке могућности у разним областима живота и рада. Тада је у остваривању сопствених тежњи засниван латентни процес пресељавања млађег становништва у оближња градска насеља и одсељавање високообразованих људи и стручних кадрова у веће градове у држави и иностранству. Упоредо са тим и због тога, настајала је стагнација достигнутог развоја, а затим и његово нагло опадање до актуелног очигледног смањења броја становника, повећаног морталитета, те смањења њиховог стандарда живота, друштвеног стандарда у селу и развоја његове привреде и пратећих делатности. Зато мештани указују на нужну потребу да се сада у Штиткову приступи отклањању учињених штета, затим да се изврши постпуни опоравак наталитета, привреде и пратећих делатности стварањем поузданих материјалних и друштвених основа за њихов развој и потом да се оствари оптималан одрживи развој свега тога кориштењем научних и стручних знања и решења.

Уочава се оправдана забринутост становника Штиткова за опстанак и будућност села. Они искуствено знају да је њихов највећи одређујући проблем занемареност њиховог села од државних власти и да се такво њихово понашање непрекидно наставља. Поред осталог, то данас најбоље потврђује досадашња примена основних поставки из документа *Стратегија локалног одрживог развоја општине Нова Варош за период од 2010 до 2020. године*. У том документу су наведени приоритети деловања локалне власти који би по правилу требало да буду усмерени на село Штитково. То су: 1.) Плански развој туризма уз подизање квалитета понуде кроз обogaћење и оптималну искошћеност туристичких потенцијала и природних ресурса и 2.) Очување живота на селу кроз економски исплативу пољопривредну производњу и развој квалитетних садржаја за живот и доходовање.⁶⁹⁾ У начелној разради тих приоритета, аутори су таксативно навели лепе жеље и намере, али у њиховим

69) *Стратегија локалног одрживог развоја општине Нова Варош за период од 2010. до 2020. године*, Нова Варош, Скупштина општине, 2009, стр. 51-52.

пратећим визијама нема села Штиткова. Они су за то село изложили 2009. године само парадоксалну тврдњу да се врши „Уређење пројектне документације Етно-села Штитково, рок 2010-2012“⁷⁰⁾ и да је та активност (волшебна?) завршена 2012. године. Колико је познато, израда такве документације није до данас завршена и не може се ваљано обавити без претходне примене проверене и одговарајуће научно-истраживачке и сазнајне процедуре. То све показује да наше власти нису довољно заинтересоване да сачувају и оптимално развију тај наш јединствени сеоски и историјски културни раритет.

Поуздано се сматра да историјску и савремену датост села Штитково, те његову раритетну вредност врло добро познају домаћи људи који живе и раде на том простору. Посебна аналогна стручна знања о свему томе имају локални туристички радници, званичници, историчари, етнографи, археолози, теолози и научни радници из разних области привреде који познају и поштују древну историју и идентитет села Штитково и његове околине. У односу на то село посебно експланаторну и експликативну улогу треба да имају запослени стручњаци у Завичајном музеју *Стара Рашка* у Новој Вароши и поједини стручњаци из Хуманитарне невладине организације *Стара Рашка* у Београду. Према мишљењу војног теоретичара и познаваоца историје и привреде Старог Влаха и посебно подручја села Штиткова др Радосава Шуљагића надлежне институције у Републици Србији и Новој Вароши су одговорне и обавезне да заселак Врело легално и практично уреде као посебну комплементарну туристичку атракцију и културно-историјски раритет, а село Штитково као изразито пољопривредно-туристичку дестинацију. Да би то све ваљано урадили и правилно усмерили њихов развојни преображај, њихова руководства би морала да пронађу искусног и доказаног методолога који би израдио одговарајућу идејну скицу, а затим научно-истраживачки пројект за научно сазнавање и израду одговарајуће студије о развојном преображају етно-села Штитково. Потом би требало да надлежне институције локалне самоуправе, уз помоћ тог стручњака, ангажовањем одговарајућих стручњака и сарадњу мештана и њихових потомака израде конкретне изведбене пројекте те реализују њихову тачну практичну примену. Сви наведени актери имали би службени или лични волонтерски задатак и свесно опредељење да учествују у изразито

70) Исто, стр. 85

захтевном и часном подухвату уређења села Штитково у функцији очувања и развоја српског националног идентитета. Зато се оправдано очекује да они у том часном раду употребе све своје интелектуалне и духовне моћи сагласно достојном угледу богате и славне историје и традиције својих предака.

Мештани Штиткова и њихови потомци у расејању углавном колоквијално захтевају да државне институције и познаваоци историје и културе села Штитково правовремено (одмах) зауставе (од) умирање и убрза реализацију одрживог развоја овог етно-села. Пошто су опредељени у том смислу, ови актери би требало да активно учествују и максимално помогну развојном преображају свога села, сагласно својим интересима, цивилизацијским потребама, знањима, искуствима, те националним и локал-патриотским осећањима. При томе би, поред осталог, они требало да користе лична знања и знања о позитивним искуствима из формирања сличних етно-села у нас и у иностранству. Тиме би помогли да се формира неопходна сазнајна и искуствена база за апостериори рад у претпостављеном развоју Штиткова. Уважавајући све то, они би требало одмах, прелиминарно и спонтано, да се међусобно повежу у целисходну иницијативну групацију са угледним и способним људима у њеном руководству. Такво руководство требало би да успостави подобне везе са одговарајућим представницима локалне и државне власти у Новој Вароши, Ивањици и Београду, те са релевантним научним радницима и стручњацима, поштоваоцима Штиткова и његове историје. Тако би створили поуздану основу за непосредну сарадњу са надлежним републичким и локалним институцијама, погодним фирмама, донаторима, спонзорима и задужбинарима који могу и желе да им помогну. У таквој организацијској, сазнајној и акционој симбиози успостављеног развојног преображаја етно-села Штитково они ће моћи најбоље да остваре своје реалне визије оптималног просперитета овог етно-села и личне среће његових становника.

Литература

- Ивановић, Мирослав, *Стање и могућности развоја културног туризма у Западној Србији* - докторска дисертација, Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду, 2013.
- Обућина, Милосав Мишо, *Штитково*, Доситеј, Горњи Милановац; Културно просветна заједница Србије, и Фондација Миливоје Мића Мандић, Београд; Скупштина општине Нова Варош, 2006.
- Павловић, Мила; Живковић, Драгица, „Географске основе привредног развоја Старог Влаха“, *Зборник радова Географског факултета*, свеска L, 2002/2003.
- Петровић, Петар Ж., „Стари Влах - Етничка прошлост, име и положај“, *Гласник Етнографског музеја* 24, Београд, 1961.
- *Стратегија локалног одрживог развоја општине Нова Варош за период од 2010. до 2020. године*, Општина Нова Варош, 2009.
- Суботић, Војислав, *Кнезови Рашковићи у историји Срба*, Јагодина-Београд-Нова Варош, 2001.

Sanja Suljagic

SIGNIFICANCE OF ETHNO-VILLAGE STITKOVO FOR PRESERVATION OF SERBIAN NATIONAL IDENTITY

Resume

In this article in the context of elaboration of Serbian national identity author presented development of a small ethno-village Stitkovo on territory of present-day Western Serbian region Zlatar throughout history and historical significance of this village for Serbian national identity. On basis of this elaboration and by using analytical and synthetic method the author analyzed capacities of the ethno-village Stitkovo for its prospective development along with presentation of some main obstacles that peasants of Stitkovo have faced in their daily life and in regard to possible achievement of developmental transformation of their village.

At beginning of the article on the basis of reports of various original antic, medieval and contemporary historians the author analyzed significance of the village Stitkovo in various periods of Serbian history, starting from antic and medieval period and period of colonization of Ottoman Turkish empire up to current period of Serbian statehood. The author underlined that the name of the village Stitkovo derived from the word „shield“(aegis, buckler), that the landscape in which this mountainous village is situated is formed in the shield-shape and that in the period of Serbian medieval Nemanjic dynasty in this village there were located a court and smitheries and armories of a famous noble family Vojinovic-Raskovic which was both akin and with political titles and obligations associated with the Nemanjic dynasty. This Vojinovic-Raskovic family was the most famous family in whole region Stari Vlah (medieval Rasija or Raska) and it gave patriarchs and priests of Serbian Orthodox Church, dukes, princes and educators throughout medieval period, among whom the most famous one was the Patriarch of Serbian Orthodox Church, educator, donor and diplomat Gavriilo Rajic-Raskovic (1595-1659).

Apart from historical significance of the ethno-village Stitkovo the author also described geo-morphological traits of the position of Stitkovo and capacities and potentials of the village related to agriculture, animal husbandry and food production. The author underlined that the ethno-village Stitkovo has been built and preserved without intruding of artificial objects and buildings in its natural environment and it is one of its very important traits. In the central part of the village there is a Serbian Orthodox Church Blagovestenje with local cemetery, surrounded by a stream, rock cave and a series of log cabins that were hand-built in a special way by local carpenters and peasants of Stitkovo in the nineteenth century. Further in the text there are also presented main problems of the peasants of Stitkovo and their descendants related to aging, depopulation, unemployment, lack of infrastructure and communication and general neglect of the village by the state and local government institutions.

At the end of the article the author compared hitherto endeavors of various individuals and institutions for preservation of Serbian national identity and achievement of prospective development of the ethno-village Stitkovo. Underlining main obstacles for achievement of substantial development of the ethno-village the author presented proposals for further concrete steps for their solutions

which implies making scientific projects and appropriate connecting of individuals and organizations, scientists and local officials from Zlatar region as well as support of the state organizations and various sponsors, donors and educators.

Keywords: Serbian national identity, strategy for sustainable rural development, ethno-village Štitkovo, local government, Serbian history.